

HỆ THỐNG NHÂN VẬT CỦA KIỂU TRUYỆN CON CÁO TINH RANH TRONG TRUYỆN DÂN GIAN NGA, BÊLÔRUTXIA VÀ UKRAINA

Đặng Quốc Minh Dương

Trường Đại học Văn Hiến

Tóm tắt. *Kiểu truyện con cáo tinh ranh trong truyện dân gian Nga, Bêlôrutxia và Ukraina có hai nhân vật chính, đó là nhân vật tinh ranh và nhân vật đối thủ. Nhân vật con cáo tinh ranh dùng mưu mẹo để chơi khăm hoặc giúp đỡ các nhân vật khác. Nhân vật đối thủ là đối tượng của mưu kế. Ngoài ra, kiểu truyện còn có sự xuất hiện của nhân vật nạn nhân - là những kẻ nhỏ bé, yếu đuối, phải hứng chịu những thử thách của nhân vật đối thủ. Các nhân vật xoay quanh tuyến nhân vật hữu dũng vô mưu với nhân vật nhỏ bé, hiền lành, phần thắng thường nghiêng về nhân vật tinh ranh - con vật nhỏ bé. Kết thúc này khẳng định sự chiến thắng của lý trí, qua đó nói lên sự đồng cảm của dân gian với những kẻ thấp cổ bé miêng, đồng thời thể hiện ước mơ về một xã hội bình đẳng, dân chủ. Hệ thống nhân vật trong kiểu truyện này ở Nga, Bêlôrutxia và Ukraina vừa mang đặc điểm chung của kiểu truyện vừa có đặc điểm riêng của từng quốc gia, dân tộc.*

Từ khóa: *Con cáo tinh ranh, mưu mẹo, truyện dân gian Nga, truyện dân gian Bêlôrutxia, truyện dân gian Ukraina.*

Truyện cổ tích loài vật có sự kết hợp những điều quan sát hiện thực về các con vật với trí tưởng tượng nhân cách hóa giới tự nhiên [5, tr. 1840]. Truyện cổ tích loài vật thường có ba lớp chính: lớp truyện về các vật tổ, lớp truyện phản ánh đặc điểm của loài vật và lớp truyện đồ chiếu quan hệ xã hội loài người vào quan hệ của các con vật (có xu hướng ngụ ngôn hóa) [13, tr. 116 - 118]. Nổi lên trong lớp truyện thứ hai là nhóm truyện ca ngợi những con vật thông minh, tinh quái. Trong truyện kể ở Nga, Bêlôrutxia và Ukraina thì các truyện kể về con cáo là điển hình hơn cả. Hình thức cổ điển của lớp truyện này là các truyện kể về “những con vật khôn ngoan, hay có thể gọi là tinh ranh, và bao giờ cũng là kẻ chiến thắng nhờ ưu thế vượt trội đó của mình” [18, tr. 307]. Bài viết này tìm hiểu hệ thống nhân vật trong kiểu truyện con cáo tinh ranh của ba nước nêu trên. Trong phạm vi tài liệu hiện có, chúng tôi tập hợp được 54 truyện kể về con cáo tinh ranh.

Về hệ thống nhân vật trong kiểu truyện này, ngoài nhân vật chính – con cáo tinh ranh, chúng tôi còn thấy sự xuất hiện của nhân vật đối thủ và nhân vật nạn nhân.

1. NHÂN VẬT CON CÁO TINH RANH

Nhân vật tinh ranh có nguồn gốc từ nhân vật văn hóa – nhân vật trung tâm của thần thoại mang tính nguyên hợp nguyên thủy. Theo Kôtlia, trong quá trình phát triển, nhân vật văn hóa “tách ra hai khuynh hướng chính của sự phát triển hình tượng -

khuyň hướng hài kịch (nhân vật – người láu cá) và khuyň hướng anh hùng (nhân vật - người chiến thắng quái vật). Người láu cá, nhân vật thần thoại ranh mãnh trở thành trung tâm của chùm truyện cổ về loài vật” [8, tr. 29]. Nhân vật tinh ranh điển hình trong kiểu truyện này ở Nga, Bêlôrutxia và Ukraina là con cáo. Đây là con vật mà trong quan niệm dân gian được xem là thông minh, tinh quái, mưu trí. Nhân vật này thường dùng *mưu mẹo, lý trí* để đối phó với đối thủ nhằm mục đích *tự vệ, thủ lợi, chơi khăm hay giúp đỡ nhân vật nạn nhân vượt qua tai họa*. Chẳng hạn như con cáo dùng mưu kế để cứu ngựa già (*Cáo và ngựa* - Nga); cáo lấy vỏ bánh (đã ăn hết ruột) để đối hai con bê (*Chị cáo và anh sói* - Ukraina); cáo hù dọa đôn cây để bắt chim gõ kiến công nạp con (*Chim gõ kiến, cáo và quạ* - Bêlôrutxia).

Nhân vật trong truyện dân gian thường là *nhân vật chức năng, có đặc điểm, phẩm chất cố định, sự tồn tại và hoạt động của nó chỉ nhằm thực hiện một số chức năng trong truyện*. Các nhân vật, nhất là nhân vật chính thường được *lý tưởng hóa*. Những khái quát trên đây *không bao quát hết tất cả các kiểu truyện, kiểu nhân vật* – nhất là với nhân vật tinh ranh. Quả thế, khảo sát cho thấy trong nhiều trường hợp, nhân vật tinh ranh đã sử dụng mưu mẹo để làm hại đối thủ, nhiều trường hợp nó chịu thất bại trước những con vật nhỏ bé khác. Hay nói cách khác, nhân vật tinh ranh không phải là *nhân vật lý tưởng một cách tuyệt đối*. Chính vì thế, trong phần khái quát, giới thiệu về con vật tinh ranh, *bên cạnh các tính từ hàm nghĩa tích cực như nhanh trí, thông minh,... là những tính cách với hàm ý “tiêu cực” đi kèm như dối trá, kiêu căng, tàn nhẫn, “phản diện”,...* Diễn tiến truyện cho thấy rằng bên cạnh những nét tích cực, đáng yêu là dùng mưu mẹo để hạ bệ, đánh lừa nhân vật đối thủ nhằm mục đích giành quyền lợi cho bản thân, cho nhân vật nạn nhân, nhân vật tinh ranh cũng không được dân gian yêu thích khi lạm dụng mưu kế gây thiệt hại cho các nhân vật khác. Chẳng hạn như con cáo biết gọi gà, ngỗng, cừu,... để vu cáo và bắt người đền con vật khác nhưng đồng thời nó cũng là con vật nhát gan (*Con cáo ma lạnh* – Nga, *Con cáo mưu mô* - Ukraina), biết hù dọa để ăn thịt sáo nhưng cuối cùng lại bị mắc lừa sáo và bị chó ăn thịt (*Cáo và chim sáo* – Nga), biết dụ gà trống ló đầu ra cửa sổ và bắt gà nhưng rồi nó cũng bị mắc mưu của mèo (*Mèo và gà trống* – Ukraina), biết dùng mưu mẹo để bắt gà trống nhưng lại tin những lời nịnh ngon ngọt của gà trống để nó thoát (*Cáo – người giáo sĩ nghe xưng tội* – Nga),... Rõ ràng, người nghe sẽ rất nhàm chán nếu tính cách và chiến thắng của nhân vật tinh ranh là cố định. Do vậy, việc xây dựng nhân vật tinh ranh mang *tính hai mặt* đã tạo được điểm nhấn, góp phần tạo nên đặc trưng của nhân vật cũng như cho kiểu truyện.

Như vậy, nhân vật con cáo tinh ranh nói riêng – nhân vật tinh ranh nói chung có nguồn gốc từ nhân vật văn hóa – nhân vật trung tâm của thần thoại mang tính nguyên hợp nguyên thủy. Đây là những con vật mà trong quan niệm dân gian được xem là thông minh, tinh quái. Con cáo tinh ranh thường dùng mưu mẹo để đánh lừa, chơi khăm hoặc giúp đỡ các nhân vật khác. Nhân vật này mang tính hai mặt (lưỡng tính): Nó tích cực khi dùng mưu kế chống lại kẻ bề trên, giúp đỡ các con vật khác; nhưng nó không đáng yêu khi lạm dụng mưu mẹo để chơi khăm “bạn bè”, người thân.

2. NHÂN VẬT ĐỐI THỦ

Nhân vật đối thủ là đối tượng, là những con vật mà các mưu kế hướng đến. Có khi đối tượng này là chủ nợ, là kẻ thù hay địch thủ - những kẻ có nguy cơ đe dọa đến tính mạng của nhân vật tinh ranh. Đôi khi đó là những con vật phải hứng chịu những trò chơi khăm của nhân vật tinh ranh. Hay có khi nó là nhân vật đang chạy đua, tranh giành với nhân vật tinh ranh một quyền lợi, một phần thưởng nào đó. Xuất hiện nhiều trong kiểu nhân vật này là các con vật như sư tử, gấu, sói,...

Nếu ở nhân vật tinh ranh có sự tương đồng giữa các truyện kể của Nga và các nước Bêlôrutxia, Ukraina thì ở nhân vật đối thủ đã có sự khác biệt giữa truyện kể của Nga và hai nước còn lại. Trong lúc con vật xuất hiện trong kiểu nhân vật đối thủ ở Nga là con gấu hoặc sói thì truyện kể của các nước Bêlôrutxia, Ukraina ngoài hai con vật trên còn có sự xuất hiện của con sư tử trong kiểu nhân vật này. Theo thống kê, sư tử xuất hiện trong 17 truyện của Bêlôrutxia, Ukraina. J. Chevalier và A. Gheerbrant cho rằng, sư tử là biểu tượng “hùng mạnh, tối cao, vua của các loài thú, mang đầy những đức tính tốt và những thói xấu gắn với chức vị của nó. Nếu nó chính là hiện thân của quyền lực, của hiền minh, của chân lý thì ngược lại, tính kiêu ngạo và tự tin quá đáng (...) lóa mắt vì ánh sáng của bản thân, và trở thành bạo chúa mà cứ ngỡ mình là người che chở” [1, tr. 834].

Gấu và sói cũng xuất hiện trong truyện kể của Bêlôrutxia và Ukraina nhưng xuất hiện nhiều hơn cả là trong truyện kể của Nga (14/21 truyện). Gấu là “biểu trưng hay biểu tượng của giai cấp chiến binh (...) Nó đại diện một cách điển hình cho cái mặt quái dị, tàn ác, hiển sinh của huyền thoại này (...) Jung coi gấu là biểu tượng của mặt nguy hiểm của vô thức” [1, tr. 346 - 347]. Con vật này xuất hiện trong 21 truyện. Trong khi đó, sói được xem là có “đáng vẻ hung dữ của con thú (...) Nó gợi lên ý tưởng về một sức mạnh khó kiểm chế, bùng ra mãnh liệt, nhưng không suy xét (...) Trong tranh hình thời trung cổ châu Âu, các nam phù thủy thường hóa thành sói để đến các lễ hội Sabbat, còn các nữ phù thủy, cũng trong những dịp ấy, đeo các dây tua bằng da sói” [1, tr. 821]. Con vật này xuất hiện trong 17 truyện.

Trong tương quan với các nhân vật khác, nhân vật đối thủ là kẻ có *ngoại hình to lớn hơn và có sức mạnh vượt trội*. Với lợi thế này, nhân vật đối thủ đã đối xử với các con vật khác theo *quy luật đấu tranh sinh tồn: mạnh được yếu thua*. Do vậy, nhân vật tinh ranh thường gây nên những bất công, tai họa, thậm chí đe dọa đến tính mạng các nhân vật khác. Chẳng hạn như sói muốn ăn thịt chó mà không cần lý do (*Sói xám già ngu ngốc* – Nga), sư tử độc ác và kiêu ngạo đã ngang nhiên ăn thịt rất nhiều con vật khác (*Sư tử chết đuối dưới giếng như thế nào?* – Ukraina), gấu vô có đòi ăn thịt bò của bác nông dân (*Bác nông dân, con gấu và con cáo* - Bêlôrutxia),... Tuy có thể mạnh về sức vóc, uy thế nhưng do lỗi hành xử độc ác, ngu dốt nên cuối cùng nhân vật đối thủ thường phải hứng chịu những thất bại. Kết cục này có thể không phản ánh đúng tương quan lực lượng nhưng nó thể hiện đúng tâm nguyện của dân gian.

Như vậy, nhân vật đối thủ là những con vật có hình dáng to lớn, có sức mạnh. Trong quan niệm dân gian, đây là những con vật được xem là kẻ hung ác, ngu ngốc. Nhân vật đối thủ luôn ở trong thế đối đầu với nhân vật con cáo tinh ranh và cũng chính nó là kẻ phải đón nhận những thất bại.

3. NHÂN VẬT NẠN NHÂN

Nhân vật nạn nhân là những con người, con vật phải hứng chịu khó khăn, thử thách, tai họa do nhân vật đối thủ gây ra. Nhân vật nạn nhân thường xuất hiện trong những truyện có ba nhân vật tham gia vào diễn tiến truyện: nhân vật đối thủ gây tai họa cho nhân vật nạn nhân; sự xuất hiện của hai nhân vật này *tạo tình huống truyện* để nhân vật trợ thủ xuất hiện.

Xuất hiện nhiều trong kiểu nhân vật này là những con người như bác nông dân, nông phu hay các con vật nhỏ bé như con thỏ, con gà,... Đây là những kẻ nghèo hèn, hiền lành, có hoàn cảnh đáng thương như bác nông dân “đi cày ruộng. Không có ngựa, bác cày bằng bò” (*Bác nông dân, con gấu và con cáo* - Bêlôrutxia), chỉ vì bức mình “con bò mới lười nhác làm sao”, bác nông dân quát: “Cầu cho gấu nó xé xác mày ra”. Gấu xuất hiện và đòi bác nông dân thực hiện “ước nguyện”; hay như lão nông “chẳng có gì cả, ngoài một ít lương thiện”, “đang tát bột cày xới trên thửa ruộng của mình ở mé rừng thì một con gấu đen tuyền lừng lững đến quát: “Ta sẽ giết ngươi, tên nông phu kia” (*Lão nông, gấu và cáo* - Nga) hoặc như “Thỏ yếu đuối đành phải để cáo cướp mất nhà mình. Không có nhà, thỏ vừa đi trên đường vừa khóc lóc” (*Cáo, thỏ và gà trống* – Nga),... lợi dụng hoàn cảnh cô thân cô thế hay hạn chế của nhân vật nạn nhân, nhân vật đối thủ luôn o ép, bóc lột sức lao động, tài sản, thậm chí đe dọa tính mạng của nhân vật nạn nhân.

Thử thách đặt ra cần phải tìm cách giải quyết. Bế tắc gặp phải cần mở lối khai thông. Diễn tiến truyện sẽ không thể tiếp tục phát triển được nếu không có sự tiếp nối này. Đó cũng là logic của truyện. *Chính lúc mâu thuẫn giữa hai nhân vật lên đến đỉnh điểm, cốt truyện đã ngầm mở ngỏ một hướng giải quyết mới*. Hướng giải quyết này xuất hiện đồng thời với sự xuất hiện *nhân vật tinh ranh* trong vai *trợ thủ*.

Nhìn chung, nhân vật nạn nhân là những kẻ thấp cổ bé miệng, không có địa vị. Trái với tính cách độc ác, hống hách của *nhân vật đối thủ*, *nhân vật nạn nhân* hiền lành, chăm chỉ, có hoàn cảnh đáng thương. Sự xuất hiện của nhân vật đối thủ và nhân vật nạn nhân tạo tình huống truyện cho nhân vật tinh ranh xuất hiện.

Phần lớn nhân vật thuộc kiểu truyện là loài vật. Tất nhiên, đã là loài vật thì dân gian cũng mô tả về ngoại hình như chúng vốn có. Và đi kèm với đặc điểm ngoại hình là các tình tiết nói về tập tính động vật như gà thì gáy, gấu thì ngủ đông,... Gắn liền với đặc điểm ngoại hình và tập tính loài vật là không gian tự nhiên: rừng, sông suối, đồng ruộng, bãi cỏ,... là nơi diễn ra cuộc sống muôn vật, nơi diễn ra các tình huống truyện. Tuy được dân gian dụng công trong việc mô tả ngoại hình, tập tính nhưng chúng *không phải là đặc điểm chủ yếu của kiểu truyện con vật tinh ranh*. Khi sáng tạo những truyện kể này, dân gian không dừng lại ở những tên gọi loài vật mà nội dung chính *hướng đến*

là những vấn đề của con người. Đúng thế, dân gian không chỉ tri nhận về loài vật như những thực thể của thế giới tự nhiên mà còn chủ thể hóa chúng qua nhiều bình diện của đời sống văn hóa – xã hội. Thực tế khảo sát cho thấy rằng các nhân vật loài vật được xây dựng, được hình dung theo tính cách người và quan hệ người; dù truyện kể về loài vật nhưng chất người trong các truyện này rất nổi bật. Điềm lại các sự việc mà nhân vật đã làm thì hầu hết là hoạt động của con người như: ở trong nhà, đánh cá, canh tác, dự tiệc, nấu ăn,... Về quan hệ giữa các nhân vật, chúng ta thấy có cả quan hệ hôn nhân, gia đình, dòng họ, chủ - tớ,... thuộc lĩnh vực phong tục tộc người. Những hoạt động, tương quan trên cho thấy hình ảnh con người rất rõ trong cốt truyện. Dù nhân vật có tên động vật nhưng ngôn ngữ của người, tính cách người và quan hệ người vẫn là điểm nổi bật hơn. Chính vì nặng tính xã hội, tính người nên khi bỏ bớt một nhân vật động vật, thay vào đó là hình ảnh con người hoặc có khi thay tất cả nhân vật động vật bằng tên người thì diễn tiến truyện, nội dung truyện vẫn không thay đổi¹.

Trước đây, Propp cũng đã chứng minh rằng các truyện loài vật ban đầu vốn không chỉ là những câu chuyện về (và từ) đời sống loài vật. Nhà nghiên cứu đã khảo cứu về những truyện loài cáo lần đầu tiên được xuất bản năm 940, đó là một trường thi có tựa đề “Ecbasis captive” (*Giải cứu tù nhân*). Tác giả là một tu sĩ ở vùng Lorraine của Pháp, từng bỏ trốn khỏi tu viện rồi lại trở về tu viện. Ông đã miêu tả lại cuộc trốn chạy phiêu lưu của mình dưới hình thức câu chuyện của một con vật - chú bê rời bầy đang vui chơi cho thỏa chí, nhưng rồi bị sói bắt đưa về hang... Kho tàng truyện loài vật của châu Âu còn có một bài thơ xuất xứ Hà Lan có tên “Von den Vos Reinaerde” (*Về con cáo Reinaerde*), được cho là sáng tác trong khoảng thập niên 1250. Trong nội dung truyện kể này, “sói đại diện cho giới tăng lữ, còn sư tử đại diện cho chính quyền phong kiến” [18, tr. 316]. Như thế, các truyện kể về cáo ban đầu đã là câu chuyện của con người; loài vật chỉ là đối tượng chuyển tải hành động, truyền tải bài học nhân sinh.

Vậy đâu là ngụ ý của các truyện kể này? Hay nói cách khác, bài học nhân sinh, ý nghĩa tư tưởng được dân gian gói gắm qua những truyện con cáo tinh ranh là gì? Thoạt kỳ thủy các câu chuyện này mang ý nghĩa thần chú. Giá trị tư tưởng của kiểu truyện hướng đến mục đích mưu sinh – mong cho người đi săn được “thành công” – tức săn được mồi và bình yên trở về. Propp cho rằng những câu chuyện kể về “chiến thắng của kẻ yếu đối với kẻ mạnh” thường được kể trước và trong khi ông bố/chồng đi săn bắt vì họ tin vào ý nghĩa thần chú, rằng “trong khi kể, sự khôn ngoan, ranh mãnh dường như được truyền vào cả người kể lẫn người nghe một cách thần bí, rồi từ đó, nó “giúp cho sự thành công” của thợ săn “trong thực tế” [12, tr. 440]. J. G. Frazer gọi luận điểm trên là ma thuật vi lượng. Ông cho rằng con người có thể tác động đến muông thú, đồng loại

(¹) Chẳng hạn, trong truyện dân gian châu Âu có type truyện phân chia hoa lợi giữa cáo và gấu (gấu đòi lấy phần ngon thì cáo trồng khoai tây, mùa sau gấu đòi lấy phần gốc thì cáo trồng lúa mì,...). Có khi đây là cuộc chiến giữa bác nông dân (thay cáo) với con quỷ hoặc gấu – xem thêm bài viết *Type truyện phân chia hoa lợi trong kiểu truyện con vật tinh ranh*, Tạp chí khoa học Đại học Văn Hiến, số 2/2014.

“tùy theo tính chất các hành động, trạng thái hay ý nguyện của mình” [3, tr. 62]. Dần dần, khi cuộc sống phát triển hơn, con người bắt đầu có của cải dư thừa. Công xã thị tộc bị phá vỡ, có dân tộc bước vào xã hội có giai cấp đầu tiên - *xã hội cổ đại*. Trong cơ cấu tổ chức tộc người có những người vừa có địa vị, vừa có tài sản và bên cạnh đó là những kẻ nghèo đói, tiện dân, nô lệ, trẻ mồ côi,... Khoảng cách và sự phân hóa giàu – nghèo đã bắt đầu xuất hiện. Do vậy, dân gian đã gởi gắm, hay nói chính xác là *bồi đắp* thêm vào hình tượng con vật tinh ranh ước mơ “khắc phục” những “lệch pha” này.

Giá trị nhân văn này còn được củng cố bởi *nghệ thuật xây dựng nhân vật*. Khi xây dựng hệ thống nhân vật của kiểu truyện, dân gian *chú ý đến sự đối lập, tương phản cả về ngoại hình lẫn tính cách* của các kiểu nhân vật. Quả vậy, xét về tương quan giữa nhân vật tinh ranh và nhân vật đối thủ hay giữa nhân vật đối thủ và nhân vật nạn nhân, chúng ta thấy rằng giữa các nhân vật này đều có sự *chênh lệch về ngoại hình, sức mạnh thể chất và cả về tính cách*: một con nhỏ bé, yếu đuối chống lại kẻ to lớn, đầy sức mạnh. Trong tương quan lực lượng này, nhân vật đối thủ thường là kẻ to lớn nhưng độc ác và ngu ngốc (hữu dũng vô mưu); nhân vật tinh ranh và nhân vật nạn nhân là “tuyến nhân vật yếu thế - đó là những sinh vật không hề lợi hại chút nào, hay nói thẳng ra là *kẻ yếu nhất trong tất cả*” [17, tr. 569]. Đồ chiều vào xã hội loài người, đây là những kẻ ít được “vũ trang” nhất, yếu đuối nhất và dễ tổn thương nhất. Trước đối thủ này, nhân vật tinh ranh đã biết dùng kinh nghiệm của dân gian *mạnh dùng sức, yếu dùng mưu* để ứng phó. Đặt trong tương quan trên và trong bối cảnh lịch sử, khi mà sự bình đẳng, dân chủ đã bị đánh mất, kẻ yếu không thể nói thẳng, nói thật những bất công của mình nên nó tìm cách “phản kháng” qua những truyện kể là an toàn, trí tuệ và cũng là đậm chất dân gian nhất. D. Paulme lý giải rõ hơn về kiểu truyện này: “Trong cuộc sống hằng ngày, người dân phải chịu đựng những sự thất thường từ những kẻ bề trên vì thế họ có niềm vui thích mãnh liệt đối với thể loại chuyện giễu cợt về những kẻ “tai to mặt lớn” đó” [17, tr. 562]. Propp cũng cho rằng, sự chiến thắng của con vật nhỏ bé nhưng tinh ranh trước con vật *hữu dũng vô mưu* “là một hình thức thể hiện sự khôn ngoan vượt trội của kẻ yếu so với kẻ mạnh”. Sự thay thế của con người trong vai nhân vật tinh ranh, và nhất là sự xuất hiện nhiều của con người trong vai nhân vật nạn nhân cũng giúp củng cố cho luận điểm trên.

Như vậy, ban đầu, ý nghĩa tư tưởng, giá trị nhân văn của kiểu truyện hướng đến mục đích mưu sinh – mong cho người đi săn được “thành công”; khi xã hội thị tộc tan rã, kiểu truyện là nơi dân gian – nhất là người nông dân và những kẻ thấp cổ bé miệng gửi gắm mơ ước về một xã hội bình đẳng, dân chủ.

Tóm lại, kiểu truyện con cáo tinh ranh trong truyện dân gian Nga, Bêlôrutxia và Ukraina thường có hai nhân vật chính, đó là nhân vật con cáo tinh ranh và nhân vật đối thủ. Nhân vật con cáo tinh ranh thường dùng mưu mẹo để đánh lừa, chơi khăm hoặc giúp đỡ các nhân vật khác. Nhân vật đối thủ là đối tượng mà các mưu kế hướng đến. Con vật xuất hiện trong kiểu nhân vật đối thủ ở Nga là con gấu hoặc sói; trong lúc đó, ngoài hai con vật trên, trong truyện kể của Bêlôrutxia, Ukraina còn có sự xuất hiện của con sư tử. Ngoài ra, trong nhóm truyện trợ thủ của kiểu truyện này còn có sự xuất hiện

của nhân vật nạn nhân – là những kẻ, những con vật nhỏ bé, yếu đuối, phải hứng chịu những thử thách mà nhân vật đối thủ đưa đến. Các nhân vật trong kiểu truyện xoay quanh tuyến nhân vật ngu dốt, to lớn, hung dữ và nhân vật thông minh, nhỏ bé, hiền lành. Phần thắng trong mối quan hệ này thường nghiêng về nhân vật tinh ranh – con vật nhỏ bé, yếu đuối hơn. Kết thúc này khẳng định chiến thắng của lý trí. Qua việc xây dựng tuyến nhân vật này, dân gian cũng *nói lên sự đồng cảm của mình với những con người nhỏ bé, có hoàn cảnh đáng thương, qua đó thể hiện ước mơ về một xã hội bình đẳng, dân chủ*. Như vậy, kiểu truyện con cáo tinh ranh trong truyện dân gian Nga và các nước Đông Âu vừa mang những đặc điểm chung của kiểu truyện vừa có những đặc điểm riêng của từng quốc gia, dân tộc.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant (Phạm Vĩnh Cư chủ biên dịch) (2002), *Từ điển biểu tượng văn hóa thế giới*, Nxb Đà Nẵng.
 - [2] Phương Minh Châu (dịch) (2005), *Truyện dân gian Ukraina*, Nxb Phụ nữ, Trung tâm Văn hóa ngôn ngữ Đông Tây, Hà Nội.
 - [3] Frazer J. G. (Ngô Bình Lâm dịch) (2007), *Cành vàng*, Nxb VHNT, Tạp chí Văn hóa – Nghệ thuật, Hà Nội.
 - [4] Nguyễn Ngọc Hiệp (2002), *Truyện kể Xibêri – con rể mặt trời vàng*, Nxb Hải Phòng.
 - [5] Đỗ Đức Hiểu, Nguyễn Huệ Chi,... (2003), *Từ điển Văn học – Bộ mới*, Nxb Thế giới, Hà Nội.
 - [6] Thái Doãn Hiểu (1995), *Tuyển tập Afanaxiep truyện cổ*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.
 - [7] Nguyễn Văn Huy,... (1983), *Truyện cổ Eskimô*, tập 1, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.
 - [8] Kottlia E. X. (Trần Nho Thìn, Nguyễn Thị Hào dịch) (1986), *Truyện kể dân gian châu Phi*, tập 1, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
 - [9] Mêlêtinxki E. (Trần Nho Thìn và Song Mộc dịch) (2004), *Thi pháp của huyền thoại*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.
 - [10] Nôvicôva A. M. (Đỗ Hồng Chung – Chu Xuân Diên dịch) (1983), *Sáng tác thơ ca dân gian Nga*, tập 1, Nxb Đại học và Trung học chuyên nghiệp, Hà Nội.
 - [11] Kiều Nga (2004), *Truyện dân gian Nga hay nhất*, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
 - [12] Propp V. Ia (Chu Xuân Diên,... dịch) (2004), *Tuyển tập V. Ia. Prop*, T 2, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.
 - [13] Lê Chí Quế,... (1988), *Truyện dân gian Nga*, (Aphanaxiep biên soạn, V. Anhikin tuyển chọn và giới thiệu), Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
 - [14] Lê Chí Quế (2001), *Văn học dân gian Việt Nam*, Đại học quốc gia Hà Nội, Hà Nội.
 - [15] Sở Văn hóa Thông tin Thuận Hải (1983), *Truyện cổ các dân tộc Liên Xô*, sở Văn hóa Thông tin Thuận Hải.
 - [16] Thúy Toàn (1983), *Truyện cổ dân gian Bêlôrútchia*, Nxb Thuận Hóa, Huế.
- Tiếng Pháp:**
- [17] Paulme D. "Typologie des contes africains du Décepteur", Cahiers D'Études africaines, 60, XV - 4, pp. 569 – 600.

The system of characters in clever fox type in the FOLKtale of Russia, Belarus and Ukraine

Dang Quoc Minh Duong
Van Hien University

Abstract. *The type of clever fox in the folktale of Russia, Belarus and Ukraine has two main characters including dodgy character and his enemy character. The character of clever fox uses its ruse to play pranks or helps other characters. Enemy character is the object of craftiness. In addition, the appeared victim characters as the little, weak and endured ones suffer from harsh treatment of his opponents. The characters mostly mentioned to those whose have possession of bravery but without clever mind or those are small and good-natured. In the fighting, the clever characters – little ones will gain overwhelming dominance. This kind of story ending gives prominence to reasoning; shows the sympathy of broad mass of people with the voiceless individuals; and presents the dream of an equal and democratic society. The character system in the folktale of Russia, Belarus and Ukraine performs not only the typical features of the story type but also particular features of each nation and people as well.*

Keys word: *clever fox, ruse, folktale of Russia, folktale of Belarus, folktale of Ukraine.*